Uluslararası Multidisipliner Akademik Araştırmalar Dergisi / Eylül-Ekim-Kasım-Aralık Cilt: 11 Sayı:3
Journal of International Multidisciplinary Academic Researches / Sep-Oct-Nov-Dec Volume: 11 Issue: 3
2024
www.joimar.com

MAT KAZASININ TARİHÇESİ VE OSMANLI DÖNEMİNDEKİ DEMOGRAFİK YAPISI[1]

HISTORICAL AND DEMOGRAPHIC STRUCTURE OF THE MAT DISTRICT DURING THE OTTOMAN PERIOD

Ervis SULAJ

Doktora Öğrencisi, Bursa Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İslam Tarihi Bölümü, Bursa, Türkiye, ORCİD: orcid.org/0000-0002-4489-0629
***e-mail: ervissulaj72@gmail.com**

ÖZET
Arnavutların kökeni, Hint-Avrupa kökenli bir halk olan İliryalılara dayanmaktadır. Arnavutlar, Balkan Yarımadası'na en erken gelen ve yerleşen toplumlardan biridir. Mat Kazası, Arnavutluk'ta İliryalıların kalıntılarının bulunduğu önemli bölgelerden birisidir. Bu bölge XV. yüzyıldan XX. yüzyıla kadar Osmanlı İmparatorluğu'nun egemenliğinde kalmıştır. Osmanlı dönemindeki Mat Kazasının ortaya çıkarılması, araştırılması gereken önemli bir konudur. Ayrıca, Mat Kazası araştırmalarında yerleşim yerlerinin ve nüfus verilerinin netleştirilmesi de büyük önem taşımaktadır. Mat kazası, Manastır Vilayetinin salnamelerinde Debre Sancağının bir kazası olarak kaydedilmiştir. Mat kazası, "Urak ve Mat" olmak üzere iki nahiye içermektedir. Dağlık bir bölgede yer alan bu kazanın halkı, geçimlerini tarım ve hayvancılıkla sağlamıştır. Tarımda yetiştirilen ürünler arasında mısır, buğday, arpa, yulaf, fasulye gibi ürünler bulunmaktaydı. Tarla sürümünde kullanılan yük hayvanları beslenirken, et, süt ve derilerinden yararlanmak amacıyla küçük ve büyükbaş hayvanlar da yetiştirilirdi. Günümüzde Arnavutluk'un kuzey kısmında yer alan bu bölge, hâlâ aynı ismi taşımaktadır. Bu çalışmada, Mat Kazasının Arnavutluk'un bağımsızlığına kadar olan Osmanlı dönemi süreci incelenip değerlendirilecektir. Osmanlı hâkimiyetine girmesiyle birlikte Mat Kazası, zamanla bir İslam coğrafyasına dönüşmüştür. Çalışmamızda, Osmanlı Arşiv kaynaklarından yararlanarak XV. yüzyıldan itibaren Osmanlı topraklarında yer alan Mat Kazasının tarihi ve demografik yapısı incelenmeye çalışılacaktır.
Anahtar Kelimeler: Osmanlı, Arnavut, Mat Kazası, Demografik Yapısı

ABSTRACT
The origin of the Albanians is traced back to the Illyrians, a people of Indo-European origin. Albanians are among the earliest groups to arrive and settle in the Balkan Peninsula. The Mat district is one of the important regions in Albania where remnants of the Illyrians have been found. This region remained under the sovereignty of the Ottoman Empire from the 15th century to the 20th century. The exploration and study of the Mat district during the Ottoman period is an important subject that needs to be addressed. Additionally, clarifying settlement locations and population data in the research of Mat district is of great importance. The Mat district is recorded as a district of the Debar Sanjak in the statistical yearbooks of the Manastir Province. The district includes two sub-districts, "Urak" and "Mat." Located in a mountainous area, the people of this district earned their livelihood through agriculture and animal husbandry. The crops cultivated in agriculture included corn, wheat, barley, oats, and beans. In addition to draft animals used for plowing the fields, both small and large livestock were raised for meat, milk, and leather. Today, this region, located in the northern part of Albania, still bears the same name. This study will examine and evaluate the process of the Mat district during the Ottoman period until the independence of Albania. With the Ottoman rule, the Mat district gradually transformed into an Islamic region. In this study, utilizing Ottoman Archive sources, the historical and demographic structure of the Mat district, which was part of Ottoman lands from the 15th century, will be explored.
Key Words: Ottoman Empire, Albanian, Mat District, Demographic Structure

[1] Bu makale, "Osmanlı Dönemi'nde Mat Kazası (XIX. Yüzyıl)" başlıklı yüksek lisans tezimden türetilerek hazırlanmıştır.

GİRİŞ

Arnavutluk'un kuzeyinde yer alan Mat Kazası, tarihi olarak önemli bir bölge olup, uzun süre Osmanlı İmparatorluğu'nun egemenliği altında kalmıştır. Çalışmada, bölgenin tarihine dair çeşitli Osmanlı belgeleri ve kaynaklardan yararlanılarak detaylı bir analiz yapılması amaçlanmaktadır. Özellikle Fatih dönemine ait Maliye defteri kayıtları, Kanuni dönemine ait Tahrir defteri ve Abdülmecit dönemine ait Nüfus defteri gibi kaynaklar kullanılarak, Mat Kazasının demografik yapısı ve toplumsal durumu ortaya konulacaktır.

Mat Kazasına dair demografik bilgiler ayrıntılı bir şekilde incelenmiş ve tablo yardımıyla sunulmuştur. Bu şekilde, bölgedeki nüfus yapısındaki değişimler ve yerleşim yerlerinin durumu daha anlaşılır hale getirilmiştir. Araştırmada, Mat Kazasının Osmanlı İmparatorluğu'ndan önceki durumu ve Osmanlı yönetimine girdikten sonra nasıl bir değişim gösterdiği de ele alınmaktadır.

Çalışmanın bir diğer önemli bölümü, İslamlaşma sürecini incelemektedir. Mat Kazasının Osmanlı topraklarına katılmasının ardından bölgede gerçekleşen İslamlaşma süreci, bu çalışmanın merkezinde yer almaktadır. İslamlaşma sürecinin hızlı mı yoksa aşamalı bir dönüşüm mü olduğu ve bu dönüşümün kılıç zoruyla mı yoksa bireysel tercihlerle mi gerçekleştiği soruları araştırmanın odak noktalarıdır. Bu bağlamda, Osmanlı Devleti'nin İslam'ı yayma yöntemleri, özellikle de "kılıç zoruyla" yayılması iddiaları tartışılacaktır. Çalışma, bu iddiaları nesnel bir biçimde değerlendirip İslamlaşma sürecini analitik bir bakış açısıyla incelemeyi amaçlamaktadır.

Sonuç olarak, Mat Kazasının Osmanlı dönemi içindeki değişimini ve bölgedeki İslamlaşma sürecini detaylı bir şekilde ele alan bir çalışmanın kapsamını ortaya koymaktadır. Osmanlı Arşiv belgeleri ve Manastır Vilayeti Salnameleri gibi birincil kaynaklar kullanılarak, Mat Kazasının tarihi, demografik yapısı ve İslamlaşma süreci hakkında derinlemesine bir analiz yapılması hedeflenmiştir. Bu çalışma, Osmanlı İmparatorluğu'nun farklı bölgelerindeki toplumsal ve kültürel dönüşümleri anlamak açısından önemli bir kaynak oluşturacaktır.

Mat Kazasının Tarihçesi

Arnavutların, İliryalı olup Balkan Yarımadası'na en erken gelen ve yerleşen toplumlardan biri oldukları söylenebilir. İliryalıların soy birliğinin yanı sıra ortak dili de Arnavutçadır (Bozbora, 2006). Mat Nehri'nin orta vadisinde 1952-1960 yılları arasında arkeolojik çalışmalar gerçekleştirilmiştir. Ulza ile Klos arasındaki alanda İlirya'ya ait mezarlar belirlenmiştir. Mezarlar, nehir kenarında küçük gruplar halinde konumlanmaktadır (Kurti, 1977).

Mat Kazasının adının kökeni ve anlamı nehirden mi yoksa ilçeden mi türediği hakkında çeşitli tartışmalar mevcuttur. Ancak halk etimolojisine göre, nehrin adı ilçeden türemiş olup "Lumi i Mates" şeklinde anılmaktadır (Has-Hysaj). Mat ismi en erken XIII. yüzyılda görülmektedir. Bizans İmparatoru Praetoru'nun, 1257 yılında Dıraç'tan Debre'ye giderken Mates (Matia) çevresinden geçtiği belirtilmektedir. Anonim bir kaynakta, 1308 yılında Arberia'nın dört nehrin kesişim noktasında bulunduğu, bu dört nehirden birinin de Matia Nehri olduğu ifade edilmiştir (Kurti, 1999). Ancak Polibios, M.Ö. II. yüzyılda Makedonya Kralı Filip'in, Lis'i istila etmeden önce Ardaksan Nehri'ni geçtiğini belirtmektedir. Ardaksan Nehri'nin günümüzdeki Mat Nehri ile aynı nehir olduğu belirlenmiştir (Kurti, 1999). Bu bilgiye dayanarak, Mat Nehri'nin geçmişte Ardaksan adıyla anıldığı ve bu tespitin doğruluğu göz önünde bulundurulduğunda, ilk olarak ilçenin Mat olarak adlandırıldığı ve nehrin adını ilçeden aldığı anlaşılmaktadır.

İliryalılar, M.Ö. I. yüzyıldan M.S. 6. yüzyıla kadar Roma İmparatorluğu'nun egemenliği altında kalmışlardır. Milattan Sonra VI. ve IX. asırlarda, İlirya topraklarına Slav göçü gerçekleşmiştir. IX. asırdan itibaren ise Güney İlirya ve kuzey-batı kıyı şeridi, Bulgar ve Bizans egemenliğine girmeye

başlamıştır. X. yüzyılda ise bölgede Bizans İmparatorluğu'nun askeri-feodal yönetimi kurulmuştur (Bozbora, 2006). XIV. asırda Bizans gücü zayıflamıştır. Balkan toprakları, Bizans egemenliğinden çıkarak Stefan Duşan tarafından bir fırsat olarak değerlendirilmiş ve Sırbistan Krallığı'na dahil edilmiştir. Stefan Duşan'ın ölümünden sonra Arnavut beylikleri isyan etmeye başlamış ve bu isyan bölgeyi büyük bir bunalıma sürüklemiştir. İsyan, XV. yüzyılda bölgedeki bunalım sürerken Balkanlara Osmanlı hâkimiyetinin yerleşmesiyle sona ermiştir (Bozbora, 2006). 1385 yılında Osmanlılar, Arnavutluk sınırlarına yerleşmişlerdir. Thopia ve Balşalılar arasında yaşanan çatışmalara karşı, Thopialılar, Osmanlı veziriazam Çandarlı Hayreddin Paşa'yı, Balşalılara karşı mücadele etmek için davet etmişlerdir. Ordular Savra Ovası'nda karşılaşmış ve Türkler, Arnavutluk'taki ilk zaferini elde etmiştir (Danişmend, 1971). 1389 yılında Osmanlılar ile Sırplar arasında I. Kosova Savaşı gerçekleşmiştir. Bu savaşa, Osmanlılara karşı Arnavut Prensi Gjon Kastrioti de katılmıştır. Zorlu bir mücadelenin ardından Osmanlı Devleti zafer kazanmıştır. Gjon Kastrioti, II. Murad'ın Arnavutluk'a büyük bir orduyla gelmesine kadar Osmanlılara karşı direniş göstermiştir. II. Murad'ın Arnavutluk'a gelmesiyle birlikte Gjon Kastrioti Osmanlı hâkimiyetini kabul etmiş ve Osmanlı Devleti'nin vasalı olmuştur. Bu noktadan itibaren Mat Kazası, Gjon Kastrioti'nin yönetiminde olmakla birlikte Osmanlı hâkimiyetine de girmiştir. Gjon Kastrioti, Osmanlı hâkimiyetini kabul ettikten sonra 1443 yılına kadar onlara bağlı kalmış ve isyan etmemiştir. Osmanlılar da onun bu sadakatinden dolayı müdahale etmemiş ve ona zarar vermemiştir (Uzunçarşılı, 1990). Bu durum, İskender Bey'in 1443 yılındaki isyanına kadar devam etmiştir. İskender Bey, 1443 yılında yapılan Morava Savaşı'ndan sonra 300 Arnavut askeriyle kaçarak babasının topraklarını geri almıştır. Bu olayın ardından Mat Kazası, yeniden Osmanlı hâkimiyetinden çıkmıştır. 1467 yılına kadar Mat Kazası, İskender Bey'in yönetiminde kalmıştır. 1467 yılında Mat Kazasının yeniden Osmanlı idaresi altına girdiği, Osmanlı tarafından 1467 yılında düzenlenen ilk kayıt altına alınan Debre Sancağı Defteri'nden anlaşılmaktadır (BOA, MAD.d, 508, Maliyeden Müdevver Defterleri).

OSMANLI DÖNEMİNDE MAT KAZASI VE YILLARA GÖRE NÜFUSU

1467 yılında Mat Kazasının Nüfusu

Osmanlı Devleti'nin Mat Kazasına ilişkin ilk kayıtları, Fatih Sultan Mehmed dönemine ait Maliye defterlerinde yer almaktadır. Maliye defteri olan MAD.d 508 numaralı deftere göre, Mat Kazası iki vilayete ayrılmıştır: "Mat ve Urak Vilayeti". Bu iki vilayet, aşağıda yer alan tablolarda görüleceği üzere iki birimden oluşmaktadır (BOA, MAD.d 508).

Tablo1: Mat Kazası'nda Hassa-i Mirlivâ olarak kaydedilen köy, hane ve varidatlar (1467)

Yıl	Vilayet	Köy	Hane	Nüfusu	Varidat
1467	Mat	7	123	615	9.701
	Urak	8	83	415	3.217
	Toplam	15	206	1.030	12.918

Tablo 1'de, Mat kazası "Mat ve Urak Vilayeti" olarak iki vilayetten oluşmaktadır. Bu tabloda, Mat kazasının varidatları, köyleri, haneleri ve nüfusu belirtilmiştir. Mat vilayeti yedi köyden oluşmakta olup, bu köylerde toplam 123 hane bulunmaktadır. Haneleri beş (Maydaer, 2009) ile çarptığımızda, Mat vilayetinin nüfusu 615 kişi olarak hesaplanmaktadır. Vilayetin varidatı ise 9.701'dir. Urak vilayeti sekiz köyden oluşmakta olup, bu köylerde toplam 83 hane yer almaktadır. Haneleri beş ile çarptığımızda, Urak vilayetinin nüfusu 415 kişiye ulaşmaktadır. Urak vilayetinin varidatları ise 3.217'dir. Urak vilayeti, Mat vilayetinden bir köy fazla olmasına rağmen, hane, nüfus ve varidat

açısından daha düşük bir durumu yansıtmaktadır. İki vilayeti topladığımızda, toplamda on beş köy, 206 hane, 1.030 kişilik bir nüfus ve 12.918 varidat elde edilmektedir (BOA, MAD.d 508).

Tablo 2: Mat Kazası'nda Tımâr-ı Zuamâ ve Erbâb-ı Tımâr olarak kaydedilmiş olan köy, hane ve varidatlar (1467)

Yıl	Vilayet	Tımar	Köy	Hane	Nüfus	Varidat
1467	Mat	15	43	241	1.205	25.811
	Urak	3	3	27	135	1.687
	Toplam	18	46	268	1.340	27.498

Tablo 2'de, Mat kazasının 'Mat ve Urak Vilayeti' olarak iki vilayetten oluştuğu belirtilmiştir. Bu tabloda, önceki tablodan farklı olarak tımarlar da kayıt altına alınmıştır. Mat vilayetinde toplamda on beş tımar bulunmakta ve bunlar kırk üç köyden oluşmaktadır. Bu köylerde 241 hane yer almakta olup, vilayetin nüfusu 1.205 kişidir. Vilayetin varidatları ise 25.811'dir. Urak vilayetinde ise üç tımar, üç köy ve yirmi yedi hane bulunmaktadır. Urak vilayetinin nüfusu 135 kişi olup, varidatları 1.687'dir. İki vilayeti topladığımızda, toplamda on sekiz tımar, kırk altı köy, 268 hane, 1.340 kişilik bir nüfus ve 27.498 varidat ortaya çıkmaktadır. Her iki tabloda da görüldüğü üzere, Mat kazası 1) Hassa-i Mirliva ve 2) Tımâr-ı Zuamâ ve Erbâb-ı Tımâr olarak iki birimden oluşmaktadır. 1467 yılına ait Mat kazasında, toplamda iki vilayet, on sekiz tımar, altmış bir köy, 474 hane, 2.370 kişilik bir nüfus ve 40.416 varidat bulunmaktadır.

Bu defterin Fatih Sultan Mehmet dönemine ait olduğu ve yeni fethedilmiş Mat Kazasının tamamen gayrimüslimlerden oluştuğu belirtilmektedir; bölgede Müslüman nüfusuna dair herhangi bir bilgi bulunmamaktadır.

İslam hukukuna göre, Müslümanlar bir yeri fethettiklerinde, o topraklarda yaşayan gayrimüslimlerin, yaşamaya devam edebilmesi için zimmet antlaşmasını kabul ederek belirli bir miktar cizye ödemeleri gerekirdi. Gayrimüslimler İslam'ı kabul ederlerse, cizye ödemekten kurtulup haraç ödemeye devam ederlerdi. Haraç ödenen toprak bir Müslümanın eline geçtiğinde, bu vergi toprağa bağlı olduğu için, Müslümanın da haraç ödemesi gerekmekteydi. Zimmiler, ödedikleri cizye karşılığında İslam devleti tarafından can ve mal güvenlikleri temin edilerek, askerlik yükümlülüğünden muaf tutulurlardı. Devleti can ve mal güvenliğini koruyamazsa, zimmilerden alınan cizye geri iade edilirdi. Örneğin, Ebu Ubeyde b. Cerrah, Humus'u Bizans'a karşı koruyamadığında, zimmilerden topladığı cizye miktarını geri iade etmiştir (Karataş, 2009).

Mat Kazasının nüfusunun tamamen gayrimüslim olması nedeniyle ispence vergisi ödendiği görülmektedir. İspence vergisi, toprak sahibi olup olmadığına bakılmaksızın, bekar, evli veya ergenlik çağına gelmiş her zimmîden alınan bir vergidir. Kanunnamelerde genellikle ispence miktarının 25 akçe olarak belirlendiği ifade edilmiştir. Ancak, bu miktarın sabit olduğu söylenemez; zira zaman zaman ispence miktarında artış veya azalma yaşandığı gözlemlenmiştir. Örneğin, XVI. yüzyılın sonlarında Avlonya'da Yahudilerin bu vergiden muaf oldukları belirtilmiştir. Buna karşın, XVIII. yüzyılın başlarında Mora'daki Yahudilerin 125 akçe ödediği ve bu miktarın Hristiyanlarınkinden beş kat daha fazla olduğu görülmüştür.

Daha önce belirtildiği gibi, ispence vergisi aslında bir toprak vergisidir. Bu durumdan anlaşıldığı üzere, bir Müslüman gayrimüslim bir kişinin elindeki bir çiftliği satın alırsa, bu toprağın ispence vergisini ödemesi gerekmekteydi. Eğer zimmilerden biri Müslüman olursa, vergi veya haraç yükümlülüğünden kurtulamazdı. Bu durumda, yalnızca vergi ismi değişmiş ve ispence yerine daha düşük bir vergi olan bennak vergisini ödemekle yükümlü oluyordu (Karataş, 2009). Buradan

anlaşıldığı üzere, zimmiler ispence vergisi öderken, Müslümanlar ise da bennak vergisini ödemekle sorumluydular. Bir zimmi, İslam'ı kabul etse dahi vergi yükümlülüğünden muaf tutulmazken, bir Müslüman da zimmilerden devraldığı toprağın İspence vergisinden muaf olamamıştır. İslam'ı kabul etme sebeplerinden birinin vergiden kurtulma olduğu iddia edenler, İslam hukuku ve Osmanlı kanunnameleri hakkında bilgi sahibi olmamış olabilirler. Çünkü burada ispence vergisinin bir toprak vergisi olduğu ve bu toprağın sahibi Müslüman veya gayrimüslim olsun, verginin ödenmesi gerektiği anlaşılmaktadır. Gayrimüslimlerin İslam'ı kabul etseler bile yalnızca ispence vergisinden kurtulup, daha düşük bir vergi olan bennak vergisine tabi oldukları görülmektedir.

Fatih döneminden sonra rastlanan bir diğer defter, Kanuni Sultan Süleyman dönemine ait TD 367 numaralı tahrir defteridir. Bu defter, önceki Maliye defteri MAD.d 508 numaralı defterden daha ayrıntılı bir şekilde ele alınmıştır. TD 367 numaralı defterde, köy ve hanelerin yanı sıra nefs, mahalle, nahiye, Müslim, Müslim mücerred, bennak, gebran, bive ve gebran mücerred gibi unsurlar da detaylı bir şekilde incelenmiştir. Bu defterde yalnızca gayrimüslim nüfus değil, Müslüman nüfus da kayıt altına alınmıştır. Kanuni dönemine ait bu defter, Mat Kazasının üç birimden oluştuğunu göstermektedir: 1) Hassa-i Mirliva, 2) Tımâr-ı Zuamâ ve Erbâb-ı Tımâr, 3) Tımârhâ-i Mustahfizan Kalâ-i İstiloş. Ayrıca, bu defter, Mat Kazası'nın Ohri Livası'na bağlı olduğu ve vilayet kavramının değişerek yerine nahiye kavramının kullanılmaya başlandığı, dolayısıyla Mat Kazası'nın artık Mat Nahiyesi ve Urak Nahiyesi olmak üzere iki nahiyeden oluştuğu anlaşılmaktadır (BOA, TD, 367).

Tablo 3: Hassa-i Mir Liva (1530)

Kaza	Nahiye	Köy	Nefs	Muslim hane	Bennak hane	Muslim Mücerred hane	Gebran hane	Gebran mücerred hane	Bive hane
Mat Kazası	Mat Nahiyesi	2	--	6	7	7	173	20	2

Mat kazasında ilk kayıtlar 1467 yılına ait olup, bu dönemde Fatih Sultan Mehmed zamanında tutulan Maliye defterlerinde Müslüman nüfusuna dair herhangi bir kayda rastlanmamıştır. Ancak, altmış üç yıl sonra, Kanuni Sultan Süleyman dönemine ait 1530 yılına ait Tahrir nüfus kayıtlarında Müslüman hanelerinin de kayda alındığı tespit edilmiştir. Tablo 3'e göre, bir nahiye, iki köy bulunmakta ve toplamda 215 hane mevcuttur. Bu hanelerden 20'si Müslümanlara, 195'i ise gebranlara aittir. Ayrıca, bive, mücerred ve bennak hanelerinin her biri birer kişi olarak kabul edildiğinde, Hassa-i Mir Liva'nın toplam nüfusu 931 kişi olarak hesaplanmaktadır. Bu nüfusun 44 kişisi Müslümanlardan, 887 kişisi ise gebranlardan oluşmaktadır (BOA, TD, 367).

Tablo 4: Tımâr-ı Zuamâ ve Erbâb-ı Tımâr (1530)

Kaza	Nahiye	Köy	Mahalle	Nefs	Muslim hane	Bennak hane	Muslim Mücerred hane	Gebran hane	Gebran mücerred hane	Bive hane
Mat Kazası	Mat ve Urak Nahiyesi	68	17	2	60	5	14	3.305	325	107

Bu tablonun verilerine göre, Mat kazası "Mat ve Urak" nahiyelerinden oluşmaktadır. Söz konusu nahiyelerde altmış sekiz köy, on yedi mahalle ve iki nefs bulunmaktadır. Toplamda 3.816 hane mevcut olup, bunlardan 79'u Müslüman hanedir. Mücerred ve bennak hanelerinin her biri birer kişi olarak kabul edildiğinde, Müslümanların nüfusu 319 kişiye ulaşmaktadır. Geriye kalan 3.737 hane ise gebranlara ait olup, onların nüfusu 16.957 kişiden oluşmaktadır. Bu verilere dayanarak, Mat kazası

Osmanlı Devleti'nin egemenliğinde altmış üç yıl kaldığı halde, Müslüman nüfusunun sadece 20 köyde bulunması ve birçok köyde Müslüman nüfusunun olmaması dikkat çekicidir. Bu durum, Müslüman nüfusunun hâlâ oldukça düşük olduğunu ve Müslümanların mevcut olduğu köylerde bile çoğunluğun gayrimüslimlerden oluştuğunu göstermektedir (BOA, TD, 367).

Tablo 5: Tımâr-ı Zuamâ Mustahfizân-ı Kala-i İstiloş (1530)

Kaza	Nahiye	Köy	Muslim Hane	Gebran Hane	Gebran mücerred	Bive
Mat	Mat	13	6	498	57	26

Tablo 5'e göre, on üç köy bulunmaktadır ve bu köylerde toplam 587 hane yer almaktadır. Bu hanelerden yalnızca altı tanesi Müslüman hanesidir. Bive ve mücerred haneleri birer kişi sayarak, toplam nüfus 2.603 kişidir. Bu verilere göre, Müslüman nüfusu 30 kişi iken, gayrimüslimlerin nüfusu 2.573 kişiye ulaşmaktadır. Bu sonuçlara göre, Müslüman nüfusu oldukça düşüktür. On üç köyden yalnızca üçünde Müslümanların varlığı tespit edilmektedir. Altmış üç yıl geçmesine rağmen, gayrimüslim nüfus hâlâ büyük bir çoğunluğu oluşturmakta ve bu oran önemli ölçüde korunmaktadır.

Fatih döneminde Mat kazası, 474 hane ve 2.370 kişilik bir gayrimüslim nüfusa sahipken, Kanuni dönemine ait 1530 yılı Tahrir defterine göre Mat kazasında toplam 4.618 hane kayda geçmiştir. Bu hanelerden 105'i Müslümanlara, 4.513'ü ise gayrimüslimlere aittir. Mücerred, bive ve bennak hanelerinin her biri birer kişi olarak kabul edildiğinde, toplam nüfus 20.810 kişi olarak hesaplanmaktadır. Bu nüfusun 393'ü Müslüman, 20.417'si ise gayrimüslimdir. Bu verilere göre, nüfus oranı %98,11 gayrimüslim, %1,88 ise Müslümandır. Bu veriler ışığında, Mat kazasında önemli bir nüfus artışı gözlemlenmektedir. Nüfusun bu denli artışı, Mat kazasında bu dönemdeki refah seviyesinin yükseldiğine dair önemli bir göstergedir.

Bu veriler ışığında, İslam dininin kılıç zoruyla mı yayıldığı sorusu gündeme gelebilir. Ancak, söz konusu defter kayıtlarına tarafsız bir şekilde bakıldığında, gerçeğin anlaşılması zor değildir. Altmış üç yıl Osmanlı egemenliği altında kalan Matlıların yalnızca %1,88'inin İslam dinini kabul ettiği, ki bunların çoğunun Osmanlı memurları olabileceği de ihtimal dahilindedir, İslam dinini kabul edenlerin kendi iradeleriyle din değiştirdikleri ve devlet tarafından herhangi bir zorlamanın yapılmadığı açıkça görülmektedir. Aksi takdirde, Osmanlılar zor kullanmış olsaydı, altmış üç yıl içinde Mat Kazası büyük ölçüde ya da tamamen İslam dinini kabul etmiş olurdu (BOA, NFS.d, 5426).

Tablo 6: 1847 Tarihli Nüfus Defterine Göre Mat Kazası'nın Köy, Mahalle, Hane ve Nüfusu

Köy	Mahalle	Müslim Hane	Tüyana	Sibyan	Musin	Nizamiye	Zabtiye	Müslim mücerred	G.müslim Hane	A' la	Evsat	Edna	Sabi	Amel mande	Kıbti
41	151	2.264	1.639	1.632	1.627	538	55	48	225	4	417	45	176	38	69

Sultan Abdülmecid'in saltanatına ait olan 1847 tarihli Mat Kazası nüfus defteri, bölge nüfusuyla ilgili daha kapsamlı ve ayrıntılı veriler sunmaktadır. Önceki defterlerde yalnızca hane sayıları verilmişken, bu defterde hanelerle birlikte erkek nüfusunun da sayıldığı görülmektedir. Bu defteri diğerlerinden ayıran bir diğer özellik, Müslüman nüfusunun gayrimüslim nüfusundan belirgin şekilde fazla olmasıdır. Daha önceki defterlerde yer almayan ve ilk kez bu defterde karşılaşılan bir diğer unsur, kıbti sayımıdır. Bu defter, nüfus kayıtlarını oldukça ayrıntılı ve açıklayıcı bir şekilde tutmuştur. Burada sadece Müslüman nüfus değil, gayrimüslim nüfus da ele alınmıştır. Her iki dinin erkekleri için nüfus sayımı farklı terimlerle yapılmıştır. Müslüman erkeklerin nüfusu kaydedilirken çeşitli kavramlar

kullanılmıştır. Bunlar; müslim mücerred (Sami, 1317), zabtiye, nizamiyye, müsin (Kanar, 2005), sıbyan ve tüvanadır. Gayrimüslim erkek nüfus ise şu kavramlarla kayda alınmıştır; amel-mânde, sabi, a'la, evsat ve edna. Bu defterde Kıbtî nüfusunun Müslüman olarak ele alındığı görülmektedir (Devellioğlu, 1342; Kâmûs-i Türkî; Osmanlıca-Türkçe Lûgat). Defterlerin tarihsel süreç içinde giderek daha ayrıntılı hale geldiği görülmektedir. Mat Kazasında bazı köylerde hem Müslüman hem de gayrimüslimlerin aynı mahallede yaşadıkları görülmektedir. Müslüman ve gayrimüslim nüfusunun bir arada yaşadığı köyler şunlardır: Lura köyü, Baz köyü ve Selita köyüne ait Kurbneş, Lufay, Zalis, Boriç ve Lokondri mahalleleridir. Diğer köylerde ise köylerin tamamen Müslüman olduğu görülmektedir. Ayrıca Mat Kazasında on yedi köyde toplam altmış dokuz Kıpti'nin yaşadığı tespit edilmiştir.

Sultan Abdülmecid dönemine ait 1847 yılına ilişkin Müslim nüfus defteri verilerine göre, Mat Kazasında aşağıdaki veriler belirlenmiştir: 41 köy, 151 mahalle, 2.264 Müslim hane, 1.639 tüvana, 1.632 sıbyan, 1.627 müsin, 538 nizamiye, 55 zabtiye, 48 Müslim mücerred hane ve 69 kıptî hane kaydedilmiştir. Ayrıca, 225 gayrimüslim hane, 38 amel-mande, 176 sabi, 4 a'lâ, 417 evsat, 45 edna bulunmaktadır. Bu verilere göre, Mat Kazasında toplam 2.489 hane mevcuttur. Haneler beşer kişi ile çarpıldığında, toplam nüfusun 12.514 kişi olduğu, bunlardan 11.320 kişinin Müslim, 69 kişinin Kıpti Müslim ve 1.125 kişinin gayrimüslim olduğu anlaşılmaktadır. Bu durumda, 380 yıl Osmanlı hâkimiyetinde kalan Mat Kazasının Abdülmecid dönemine ait 1847 yılındaki Müslim nüfus kayıtlarına göre, nüfusun %90,45'inin Müslim, %8,98'inin gayrimüslim ve %0,55'inin Kıptilerden oluştuğu görülmektedir.

1848 yılına ait karışık nüfus defteri kayıtlarına göre Mat Kazasında toplam 2.556 hane bulunmaktadır. Bu hanelerin 2.302'si Müslim, 29'u Kıptî Müslim ve 225'i reaya hanedir. Bu bilgiler doğrultusunda, Mat Kazasının nüfusunun toplam 12.780 kişi olduğu söylenebilir. Nüfusun dağılımı ise 11.510 Müslim, 1.125 reaya ve 145 Kıptî olarak belirlenmiştir. Karışık nüfus defterinde, tüvana 1.657, sıbyan 1.668, müsin 1.624, nizamiye 542, zabtiye 69 olarak kaydedilmiştir. Ayrıca, 5 sıbyan muhasebe, 216 tüvana muhasebe ve 95 müsin muhasebe olmak üzere toplam 5.876 erkek nefer bulunmaktadır. Reaya nüfusunun ise a'lâ 4, evsat 417, edna 45, sabi 176 ve amel-mande 38 kişi olmak üzere toplam 680 erkek neferandan oluştuğu görülmektedir (BOA, NFS.d 5425). Dolayısıyla, Mat Kazası 1848 yılında nüfus oranları açısından değerlendirildiğinde, %90 Müslim, %8,80 reaya ve %1,13 Kıptî nüfusa sahipti.

İncelenen defterlerin özet ve oranları şu şekildedir: Fatih Sultan Mehmet döneminde Mat Kazasında toplam 2.370 kişi bulunmakta olup, bunlar tamamen gayrimüslim tebaadan oluşmaktaydı. Kanuni Sultan Süleyman döneminde Mat Kazasının nüfusu toplam 20.810 kişiye ulaşmış ve burada belirgin bir artış gözlemlenmiştir. Bu dönemde, Mat Kazasında 20.417 gayrimüslim ve 393 Müslim bulunmaktaydı. Yani, nüfusun %98.11'i gayrimüslim, %1.88'i ise Müslimlerden oluşmaktaydı. Ancak, 380 yıl sonra Sultan Abdülmecid dönemine ait 1847 tarihli nüfus defterine göre, Mat Kazasında toplam 12.514 kişi bulunmakta olup, bunlardan 11.320'si Müslim, 69'u Kıptî ve 1.125'i gayrimüslim olarak tespit edilmiştir. Bu veriler oran açısından, %90.45 Müslim, %8.98 gayrimüslim ve %0.55 Kıptî nüfus oranını göstermektedir. Bu durum, Mat Kazasının büyük ölçüde İslam coğrafyasına dönüştüğünü açıkça ortaya koymaktadır. Ayrıca, ilk kez bu defterde Kıptîlerin de kayda alındığı görülmektedir. Bir yıl sonra, 1848 tarihli karışık nüfus defterine göre, Mat Kazasında toplam 12.780 kişinin varlığı belirtilmiştir. Bu kişilerden 11.510'u Müslim, 1.125'i gayrimüslim ve 145'i Kıptî olarak kaydedilmiştir. Oran açısından değerlendirildiğinde, nüfusun %90'ı Müslim, %8.80'i gayrimüslim ve %1.13'ü Kıptîlerden oluşmaktadır. Bu dönemde, Müslim ve gayrimüslim nüfusun oranlarının azaldığı, Kıptî nüfusunun ise iki katına çıktığı gözlemlenmiştir.

Yukarıda görüldüğü üzere, Osmanlı Devleti, İslam hukukuna dayalı bir vergilendirme sistemi uygulamış ve tüm zimmileri tek bir vergiyle sorumlu tutmamıştır. Bunun yerine, her zimmi, maddi

durumlarına göre belirlenen oranda bir vergiden sorumlu tutulmuştur. Osmanlı döneminde, İslam hukukuna dayanarak çalışamayacak durumda olan hasta veya sakat bireyler, kadınlar, çocuklar ve yaşlılardan cizye alınmamıştır. Vergiden sorumlu tutulan zimmiler, üç gruba ayrılarak a'la (zengin), evsat (orta) ve edna (fakir) olarak kaydedilmiştir. Devlet, zenginlerden 48 akçe, orta sınıftan 24 akçe ve fakir olanlardan ise 12 akçe almıştır. Buna göre, Mat Kazasında bulunan zimmilerden 4'ü zengin, 417'si orta halli ve 45'i ise fakir olarak tespit edilmiştir. Mat Kazasında 504 zimmiden 38'inin amelmande (çalışamayan durumda) ve yalnızca 45'inin fakir olduğu görülmüştür. Diğerlerinin durumu ise orta halli olarak belirlenmiştir. Devlet, zimmilere zorluk çıkarmamak amacıyla cizyelerin taksitle ödenmesi imkânını da sağlamıştır (Karataş, 2009). Zimmiler, cizye konusunda haksızlık yapıldığını ve mağdur olduklarını iddia ederlerse, Divan-ı Hümayuna başvurarak haklarını arama imkânına sahiptiler. Osmanlı Devleti'nde Kıptîler Müslüman ve gayrimüslim olarak ayrılmaktaydı. Her iki gruptan da cizye alınmakta olup, sadece cizye miktarında farklılık gösterilmiştir. Müslüman Kıptîlerden cizye alınmasının nedeni, onların askerlikten muaf tutulmalarıdır.

Osmanlı Devleti İslam hukukuna dayanarak hem Müslüman hem de zimmilerin haklarını korumaya çalıştığı ve kişilerin durumlarına göre vergiyi adaletle topladığı anlaşılmaktadır.

Justin McCarthy'nin belirttiği gibi: *"Asırlar boyunca Osmanlı yönetiminde birçok kişi İslam'ı kabul etmiştir. Ancak, bu kişilerin İslam'a geçişleri için herhangi bir zorlama yapılmamıştır*" (Mccarthy, 2015). Hristiyanlar, Müslümanların tükettiği yemekleri aynı şekilde tüketebilirlerdi. Müslümanların konakladığı gibi Hristiyanlar da benzer veya aynı tür konutlarda yaşayabiliyorlardı. Ayrıca aynı dili de konuşabiliyorlardı. Ayrım sadece inançta vardı; Müslümanların ve Hristiyanların inançları farklıydı. Osmanlıların sağladığı din özgürlüğü hakkındaki bilgi genellikle daha az vurgulanmaktadır. Aslında, Osmanlılar bu iyiliğin bedelini uzun vadede ağır bir şekilde ödemiştir (Mccarthy, 2015). Türkler bir bölgeyi fethettiklerinde, orada yaşayan Hristiyanlara ellerinden gelen en iyi şekilde davranarak genellikle kendi memleketlerinde kalmalarına izin vermişlerdir. Dinlerine, dillerine ve geleneklerine asla müdahale etmemişlerdir. Ancak, XIX. yüzyılda Ruslar, Ermeniler, Bulgarlar, Yunanlar gibi gruplar, Müslümanlara ait bölgeleri işgal ettiklerinde, bu bölgelerdeki Müslümanları tamamen kendi yurtlarından çıkarmışlardır. Eğer XV. yüzyıldaki Türkler bu derece hoşgörülü olmasalardı, XIX. yüzyıldaki Türkler kendi topraklarında rahatça yaşayabileceklerdi (Mccarthy, 2015).

SONUÇ

Arnavutluk, Roma İmparatorluğu'ndan Osmanlı İmparatorluğu'na kadar büyük güçlerin egemenliğinde kalmıştır. Osmanlı döneminde Arnavutluk, Balkan Yarımadası'nın merkezi bir bölgesi olarak öne çıkmıştır. Osmanlı Devleti, Arnavutluk'ta ve Mat Kazasında dini özgürlüğü uygulamış ve din ayrımı gözetmeksizin insanları saygıyla karşılamıştır. Bu çalışmada, Osmanlılar dönemine ait ilk maliye defteri kayıtlarına dayanarak, Mat Kazasının tamamen gayrimüslimlerden oluştuğu tespit edilmiştir.

Osmanlı Devleti, fethettiği bölgelerde gayrimüslimlerden toprak vergisi alır ve bu vergi ile onların can güvenliğini sağlardı. Ekonomik sıkıntı yaşayan kişiler, verginin tek seferde ödenmesi yerine taksitle ödenmesine izin verilerek kolaylık sağlanmıştır. Vergiler, bireylerin ekonomik durumlarına göre farklı miktarlarda alınmış; Âlâ'dan 48, Evsat'tan 24 ve Edna'dan 12 akçe olarak belirlenmiştir.

Fatih döneminden 63 yıl sonra, Kanuni dönemine ait tahrir defteri kayıtlarına göre, Mat Kazasında kaza nüfusunun %98.11'i gayrimüslim, %1.88'i ise Müslümandır. Böylece, gayrimüslimlerin hâlâ ezici bir şekilde varlıklarını sürdürdüğü ve Müslümanların çok az sayıda bir azınlık oluşturduğu görülmektedir. Ayrıca, 63 yıl içinde Mat Kazasının nüfusunun önemli ölçüde arttığı dikkat çekmektedir.

Fatih döneminden 380 yıl sonra, Abdülmecit dönemine ait nüfus defteri kayıtlarına göre, Mat Kazasında kaza nüfusunun %90.45'i Müslüman, %8.98'i gayrimüslim ve %0.55'i Kıbtîlerden oluşmaktadır. Bu durum, Mat Kazasında çoğunluğun büyük oranda Müslümanlardan oluştuğunu ve gayrimüslimlerin azınlık haline geldiğini göstermektedir. Ayrıca, Mat Kazasının köy sayısı da dönemlere göre değişiklik göstermiştir.

Böylece elde edilen verilerden anlaşılacağı üzere, Mat Kazası Osmanlı döneminde uzun yıllar boyunca huzur ve sükûnet içinde yaşamıştır. Bu süre zarfında hem dini hem de kültürel açıdan herhangi bir zorlamaya maruz kalmamıştır. Zamanla, Balkanlar'daki diğer yerleşim birimlerinde olduğu gibi, Mat Kazası da Osmanlı'nın tüm renklerini benimsemiş ve sevimli bir yerleşim yeri olarak günümüze kadar varlığını sürdürmüştür. Günümüzde de Osmanlı dönemine ait bazı izleri taşımaktadır.

KAYNAKLAR

Bozbora, N. (2006). *Arnavutların kökeni: Balkanlar el kitabı*. Ankara: Karam & Vadi Yayınları.

Danişmend, İ.H. (1971). *İzahlı Osmanlı tarihi kronolojisi*. İstanbul: Türkiye Yayınevi.

Devellioğlu, F. (1970). *Osmanlıca-Türkçe Lûgat*. Ankara: Doğuş Matbaası.

Fiçori, R. (2010). *Mati Dhe Matjanet Ne Rrjedhen E Historise*. Tirane: İlar Yayınları.

Has-Hysaj, Merita. E. (2015). *Folmja Dhe Onomastika E Matit Dhe Zhvillimet e Tyre Ne Rrjedhen e Kohes*. Tirane: Tiran Üniversitesi.

Kanar, M. (2015). *Etimolojik Osmanlı Türkçesi Sözlüğü*. İstanbul: Derin Yayınları.

Karataş, A.İ. (2009). *Osmanlı Devleti'nde gayrimüslimlerin toplum hayatı -Bursa Örneği-*. İstanbul: Gökkubbe.

Kurti, D. (1978). Perhapja E Tumave İlire Ne Mat. *Revista İliria* 7-8.

Kurti, D. (1999). *Trashegime İliro-Arberore*. Tirane: Hylli i Drites Yayınları.

Maydaer, S. (2009). *Osmanlı klasik döneminde Bursa'da bir semt "Hisar"*. Birinci Baskı. Bursa: Emin Yayınları.

Mccarthy, J. (2015). *Vdekje Dhe Debim Spastrimi Etnik İ Myslimaneve Osman 1821-1922*. çev. Arjol Guni. Birinci Baskı. Tirane: Alsar Yayınları.

Şemseddin, S. (1317). *Kâmûs-i Türkî*. İstanbul: İkdâm Matbaası.

Uzunçarşılı, İ.H. (1990). *Büyük Osmanlı Tarihi*. Yedinci Baskı. Ankara: Türk Tarih Kurumu.

Cumhurbaşkanlık Osmanlı Arşivi (BOA)

Maliye Müdevver Defterleri

BOA, MAD.d, 508 (Maliyeden Müdevver Defterleri)

Tahrir Defterleri

BOA, TD, 367 (Tahrir Defterleri)

Nüfus Defterleri

BOA, NFS.d, 5426 (Nüfus Defterleri)

BOA, NFS.d 5425

EXTENDED ABSTRACT

Albanians are a people of Indo-European linguistic origin, and historically, they are descended from the Illyrians. The Illyrians are known as one of the earliest inhabitants of the Balkan Peninsula. This region has been a geography where many different peoples have interacted throughout history. Albanians occupy an important place among these peoples. They are considered one of the earliest communities to settle in the Balkans and leave permanent traces in the region. Numerous archaeological remains of the Illyrians, especially in the northern parts of Albania, have been uncovered. The Mat District, located in northern Albania, is one of the significant regions where Illyrian remains have been found. This area, which sheds light on the history of Albania, is particularly important in Ottoman-era research.

During the Ottoman Empire, the Mat District was recorded as a district of the Debar Sanjak within the Manastir Province. Prior to the Ottoman period, the Mat District had witnessed many different cultural and political changes. This region underwent a significant transformation starting from the 15th century when it came under Ottoman rule. Under Ottoman administration, the Mat District experienced major demographic and cultural changes. In particular, the gradual adoption of Islam by the majority of the population strengthened the district's ties with the Ottoman Empire.

From the 15th century to the 20th century, when the Mat District remained under Ottoman control, it provided important data regarding both settlement structures and social life. The excavation of the district and its research is crucial for a better understanding of the region's historical structure. Archaeological excavations in the Mat District and Ottoman-era documents offer valuable insights into the region's past. These findings are of great significance not only for the history of Albania but also for the history of the Balkans.

Research on the Ottoman period allows us to understand the settlement structure and population movements in the Mat District more clearly. In particular, examining Ottoman Archive sources helps us to reveal the demographic structure, social relations, and economic activities of the Mat District in greater detail. These documents help us understand the processes of population change and the transformation of the people's way of life. The effects of the Ottoman period on the Mat District were not limited to religious beliefs; they also deeply influenced the social and cultural fabric.

After coming under Ottoman rule, the agricultural structure of the Mat District was significantly shaped. Located in a mountainous region, the Mat District's population largely sustained itself through agriculture and livestock farming. The crops grown in the district during the Ottoman period included corn, wheat, barley, oats, and beans. Draft animals were important in plowing the fields, and both small and large livestock were raised for meat, milk, and hides. Animal husbandry became one of the foundational elements of the region's economy and played a central role in the way of life.

The Mat District stood out, particularly in the Ottoman period, for its agriculture-based economy. The majority of the population earned a living from farming and livestock raising, and the region's geographical and climatic conditions were favorable for agriculture. In this context, the agricultural products and livestock activities in the Mat District were of great importance not only for the local economy but also for the Ottoman Empire’s economic

structure. During the Ottoman period, the agricultural activities in the Mat District had a significant impact on the region's economic vitality and the people's standard of living.

The influence of the Ottoman Empire on the Mat District is evident not only in the economic field but also in cultural and social spheres. The long-standing Ottoman rule in the region led to major changes in the local population's way of life. The people of the Mat District adopted Islam during the Ottoman period, and this transformation deeply affected the region's religious structure. Over time, the Mat District became an Islamic territory, with the majority of the population converting to Islam. This transformation was not limited to religious beliefs but also altered the cultural and social structure.

Clarifying the settlement patterns and population data of the Mat District is essential for establishing a solid foundation for understanding the region's history. The data in the Ottoman Archives provide important information about the demographic structure of the Mat District. These details help us understand the population movements, the structure of settlements, and the social life of the people. Furthermore, such data play a critical role in understanding the impact of the Ottoman period on the Mat District.

In conclusion, the Mat District underwent a significant transformation under Ottoman rule, and this process provides an important window for understanding the region's history. The Ottoman Archives and other sources offer the opportunity to conduct an in-depth analysis of the historical and demographic structure of the Mat District. The process leading up to Albania's independence, through the lens of the Mat District, constitutes an important area for examining the region's ties with the Ottoman Empire and its cultural transformation. Such studies will help us gain a more comprehensive understanding of not only Albania's history but also the history of the Balkans.